

Zdeněk Kalista a svobodní zednáři (Neznámá epizoda ze života známého historika)

Proti svobodným zednářům vedla moderní doba urputný boj, a málokdo je proto dnes schopný se tímto tématem zabývat bezpředsudečně. Vztahy se zahraničím však mohou někdy běžet i po velmi netradičních liniích, jak dokládá zdánlivě marginální epizoda ze života Zdeňka Kalisty, historika, který později sehrál důležitou roli v prohlubování našich znalostí o vlivech italské kultury ve střední Evropě. Právě jeho sebereflexe vztahů se svobodnými zednáři může být vhodnou sondou umožňující lépe pochopit způsob, jak Kalista ve svých pamětech nakládal s vlastní minulostí.

Možnost blíže se seznámit s Italy získal Kalista – jak sám vypravuje¹ – víceméně shodou okolností na konci první světové války, kdy jako mladý student toužící „*po jižní zemi*“ začal s kamarády navštěvovat italské důstojníky v mladoboleslavském zajateckém táboře. Zpráva o jejich příjezdu, s nímž přišel „*kvintán Stehlíček*“, se – podle Kalistových poněkud romantizujících vzpomínek – setkala s vnitřním dospíváním mladého básníka, jenž měl v šuplíku už „*celý svazeček veršů, který v antikvizujících, nerýmovaných strofách se odnášel do Toskány, do okolí Říma a vůbec do Itálie*“ (P1, s. 397). V náladě „*romantické konspirativnosti*“ roku 1918 navázal osmnáctiletý Kalista styk se zajatci, a hned zjistil známou, ale často podceňovanou pravdu, že „*naše latina zněla naprosto nehovorově a latině Italů jsme valně nerozuměli*“. Proto se pustil do hlubšího studia italštiny, kterou „*dík jakémusi zvláštnímu nadání*“ byl záhy schopen se dorozumět. (P1, s. 398–399) Tak víceméně nepředvídaně začal jeho vztah k Itálii, zemi, kterou „*už předtím miloval a kterou mi jejich přátelství přiblížila tak, že se mi stala do jisté míry osudem pro budoucnost*“ (P1, s. 439). Jistě ne náhodou v životopise z roku 1962 sám napsal, že „*zvláštní význam měly [pro jeho vlastní tvorbu] zejména cesty do Itálie, jež jednak se obrazily přímo v mé produkci beletristické (v Italském skicáři, Smuteční kytici a spoustě drobných článků), jednak mne přivedly k mé překladatelské práci z italštiny a italské latiny*“.²

Mezi italskými zajatci byla i osoba, která později hrála v Kalistově vztahu k Itálii důležitou roli a ke které cítil mladý Kalista zvláštní náklonnost – „*vousatý tenente v uniformě bersagliery*“ Edoardo Frosini (1879–1945), profesor z Florencie a „*velmistr Velkého Orientu italského, který zaměřil k osmnáctiletému chlapci a jeho italoofilskému nadšení s živým porozuměním*“ (P1, s. 399–400). Ve zjitřené náladě konce války se italští důstojníci podíleli v Mladé Boleslavi na formování prvních ozbrojených oddílů a sblížili se s mladými českými studenty do takové míry, že Kalista později

doprovodil Frosiniho do Prahy, kde Ital hodlal navázat kontakty s tamními zednáři. V bujaré poválečné atmosféře Frosini nadšeně prožíval první dny po vzniku Československa a ještě čtyři roky poté nostalgicky vzpomínal na „*písně, živé rozhovory, krásné sliby*“, které tehdy slyšel. Zmiňoval také „*krásné momenty, které jsme prožili spolu v prvních dnech Československé republiky*“ a připomněl Kalistovi diplom České společnosti, který mu kdysi slíbil, protože byl stále hrdý na to, že „*byl reprezentantem slavné legie Boemia*“.³ V dalším dopise z roku 1923 si Frosini stěžoval, že nikdy nedostal od českých státních úřadů ani válečný kříž, a napsal Kalistovi, že má stále „*Čechy hluboko v srdci, v duši a v mozku*“ a že „*Amos Comenius má ve mně věrného stoupence v duši a v pravdě*“.⁴

Italský důstojník imponoval mladému českému studentovi do takové míry, že pro něj Kalista v roce 1919 napsal několik básní a rozhodl se, že pro časopis *Volná myšlenka*, ústřední tiskový orgán stejnojmenné ateistické organizace,⁵ přeloží (i když poněkud kostrbatě) zajímavý „*pozdrav italského volného myslitele republiky Československé*“:

Sen se stal skutečností!

Monarchie Habsburské již není. Věštba Amosa Komenského se splnila. Humanita navždy osvobozená okovů tyranity roztříštila dvouhlavou orlici císařskou. Amos Komenský řekl, že pro světový mír je nezbytno třeba rozdělití Rakousko a že jednou tato dekonstrukce musí nadejít. Slova Jana Amosa Komenského prorokovala svobodu! Jeho sláva prorokovala vrácení svobody Čechám.

Bez udatenství československých legií nebyla by Evropa úplně pokořila Habsburky. Bez hrdinnosti legií ať z Itálie, Francie, Ruska, Anglie, Ameriky bylo by stálo staré apoštolské a císařské Rakousko nepřemoženo. Slavné legie bojovaly nejen pro svou vlast, ale i pro humanitu a zapsaly se v nejkrásnější, téměř legendární stránky historie. To, co legionáři českoslovenští udělali, je veliké. Svět nezapomene, poznáv, zač vděčí těmto hrdinům civilizace a pokrok, co je jim dlužen.

Jako starý volnomyšlenkář, jako starý bojovník za svobodu národů – již po dvacet let hlásám neodvislost a suverenitu všech národů – jako reprezentant *Alleanze repubblicana universale*, založené G. Mazzinim, velkým mistrem filozofie zednářské, jako válečný dobrovolník skláním se před českoslováckými legiemi a volám jim pozdrav italského národa.

Nová éra byla započata 28. října 1918, éra svobody. Ale ještě mnoho je činiti pro spojení sociální, pro spravedlnost všude, vítězství světla nad lžemi sice už minulé, v němž však zůstává přece nebezpečná bojovnost, Vatikánu: mnoho je působiti, aby upevněny byly bratrské národy, aby ve všem byla realizována v celém svém rozsahu idea republikánská a sociální G. Garibaldiho a G. Mazziniho. Chtěl bych, abyste vy, Čechoslováci, pracovali pro sociální a duchovní budoucnost tam, kde pracuje Itálie, ne odděleně, ale aby pracovali tu všichni národové. A proto v dnešní veliké hodině triumfu svobody je třeba nám více než dříve, abychom byli

všichni spoutáni bratrstvím a slíbili si, že svorně budeme pracovat, že se nikdy neoddělíme, že věnujeme veškeru svou energii pro rozšíření humanity.

Hleďme daleko a vysoko! Hleďme s důvěrou v cestu pokroku, harmonie duševní, sociální solidarity. Excelsior budiž naším společným heslem.

Za svobodu! Na hranici, jež spálila Giordana Bruna, jako na hranici, jež spálila Jana Husa, vzejde veliké světlo světa. Zápasití pod praporem G. Bruna a Jana Husa značí zvítěziti vždy.

Vzpomeňme, že jsme byli sjednoceni v boji za první svoji svobodu v boji proti Habsburkům! Budeme spojeni i v druhém, větším boji, za větší svobodu.

Zdravíme Vás, bratři. Budeme patřiti na Vaši práci a přejeme Vám v ní zdaru. Volná myšlenka Italská zdraví Československou.⁶

Dnes zcela zapomenutý Edoardo Frosini byla ve skutečnosti velmi zajímavá a kontroverzní postava italských svobodných zednářů a svými rychlými přestupy z jedné zednářské organizace do druhé zamotal několikrát rozložení sil italských lóží. Italští svobodní zednáři byli na začátku 20. století rozdělení na dvě velké organizace: 1. „institucionální“ Grande Oriente d'Italia [Italský Velký Orient], mezinárodně uznávaný všemi ostatními lóžemi a sídlící v Říme v Palazzo Giustiniani, a 2. (od roku 1908) „disidentskou“ Grande Loggia Nazionale Orientale (Rito scozzese antico ed accettato) [Národní Orientalní Velkolóže (Skotský rítus starého a přejatého)], mezinárodně uznanou jenom na úrovni nejvyšších rad (mimo jiné v Americe) a sídlící v Říme na Piazza del Gesù.⁷ Kromě dvou velkých mezinárodně uznávaných institucí existovalo ještě několik lóží alternativních: sám Frosini založil v prosinci 1908 ve Florencii další lóži (Centrale Ausonia) jako italskou pobočku španělského zednářstva a o několik měsíců později z ní vytvořil zednářský řád Rito filosofico italiano [Italský filozofický rítus].⁸ Pro pochopení Frosiniho činnosti v těchto letech je dobré znát jeho polemiky, souborně vydané v roce 1911, kde se opakovaně staví proti podceňování symbolistické tradice a symbolistických elementů ze strany italských zednářů a dále proti přeměně zednářstva v mondénní spolek, který si libuje v politických intrikách.⁹ I když se čtyři roky poté sám Frosini, který využil nevyjasněného sporu uvnitř řádu, jmenoval generálem španělského řádu, jeho hnutí nikdy nedosáhlo na mezinárodním poli většího vlivu. Několik let řád Rito filosofico italiano živořil (podle jeho slov taky proto, že na pokračování války s Vatikánem vzali někteří členové „zbraně proti nepříteli Itálie a nabízeli svou krev Národa“) a definitivně zrušen byl v roce 1919:¹⁰ všichni členové přešli do zmíněné disidentské italské Velkolóže. Ani v této organizaci však Frosini nevydržel dlouho. Již po dvou letech přestoupil¹¹ do „oficiálního řádu“ Grande Oriente d'Italia, proti němuž předtím tak dlouho bojoval.¹² V roce 1923 odešel i z této organizace a vytvořil nový Rito Italiano Simbolico [Italský symbolický rítus], rok nato stáhl všechna obvinění, která tři roky předtím podal na V. Palmieriho, generála skotského řádu, a učinil pokus vytvořit nový, profašistický Grande Oriente Italiano [Italský Velký Orient]. Když Mussolini zrušil všechny zednářské organizace

(tzv. protizednářským zákonem z 26. listopadu 1925),¹³ snažil se Frosini o pokračující existenci zednářských organizací a během posledních let války znovu oživil předválečný Rito filosofico italiano.

Frosini nebyl jediný italský zednář, který operoval ve střední Evropě. Navíc zde byla silná konkurence mezi zednáři italskými a francouzskými, která vyvrcholila současným založením lóže Jana Amose Komenského pod záštitou Velkého orientu francouzského a lóže Národa Velikou lóží italskou. Na tomto druhém podniku měl velkou zásluhu údajný italský „špion“ Ugo Dadone: díky jeho zprostředkování se rodící české zednářství spojilo s italskými zednáři skotského ritu, kteří umožnili vznik lóže typu poněkud nestandardního, mající svou centrálu v Římě.¹⁴ Ve stejném stylu pracoval i Frosini, který přešel několikrát z jedné lóže do druhé, udržoval kontakty s různými českými zednáři a posiloval svůj mezinárodní vliv.

Přátelství s florentským profesorem bylo důležité i pro Kalistu. Obrátil se na něho zjara roku 1923, když se poprvé chystal do Itálie. Kalistova dlouhá okružní cesta (přes Florencii a Řím až do Neapole) by vypadala určitě jinak, kdyby mu nepomohl jeho vlivný italský přítel: „*dík zprostředkování profesora Frosiniho*“ získal důležité osobní kontakty a měl jedinečnou možnost proniknout „*do skutečného života města*“ (P1, s. 714–730). Díky Frosinimu se dostal i do vyšších italských kruhů právě v momentu, kdy se tamní politická scéna radikálně proměnila. Je zajímavé, že Kalista ve svých pamětech věnuje této záležitosti pouhé dva řádky: „*právě v době, kdy jsme se zabydlili v Římě, začínal se tu do šíře rozvíjet proud, který měl tak hrůzným způsobem zasáhnout celou Evropu: bylo to něco víc než čtvrt roku, co se Mussolini známou Marcia di Roma uchopil moci.*“ (P1, s. 729–730) Po návratu mu Frosini napsal, že má radost ze „*skvělého dojmu, který na tebe udělala naše Itálie*“,¹⁵ a v dalším dopise z roku 1924 vysekl svému mladému českému příteli poklonu: „*dobře jsi udělal, že ses dal na diplomatické služby, a jak jsem předpověděl už v Mladé Boleslavi, ty budeš jeden z nejvýznamnějších mužů tvé krásné země*“.¹⁶ Je velmi pravděpodobné, že důvody obdivu mladého Kalisty pro cíle svobodných zednářů spočívají právě ve víře ve svou výjimečnou budoucnost. V pozdějším, tzv. „vědeckém testamentu“ sám napsal: „*Od dětství jsem snil, že zapíšu svoje jméno do hovorů a paměti své doby tak, aby zůstávalo a znělo v pamětech a hovorech i pokolení budoucích. Snil jsem o velkém díle, které ponese tuto smělou ambicióznost.*“¹⁷

Svůj vztah k Itálii Kalista ještě prohloubil během druhé cesty v roce 1925, kdy se přes Paříž dostal znovu do Říma, kde pobýval delší dobu jako stipendista Československého historického ústavu, a měl také možnost navštívit Pisu, Orvieto, Bolognu, Benátky (celá cesta je bohatě reflektována v *Italském skicáři*).¹⁸ I následující rok se Kalista vydal na cestu do Itálie (již potřetí) a ve Florencii „*vyburcoval opět svého dávného přítele Edoarda Frosiniho z letargie srpnových veder*“. Frosini mu pomohl i tentokrát, a tak Kalista, „*opatřen doporučujícími listy svého přítele na všechny možné jeho spolubratry v jižní Itálii od Neapole až po Palermo*“, mohl pokračovat přes Perugia, Assisi a Řím do jižní Itálie. Původní záměr počítal i s návštěvou severní Afriky,

ale kvůli onemocnění musel Kalista zůstat v Palermu, kde zažil zajímavou příhodu, jež vypovídá mnohé o Frosiniho nadšení pro českého přítele: „*Po komickém uvítání v přístavě, kde dva spolubratři Frosiniovi, připraveni jeho perutným listem, líčícím mne jako una delle più cospicue personalità del pensiero nella Boemia [jednu z nejdůležitějších osobností českého myšlení], se mne začali doptávat po mém otci, protože moje mladistvá tvář se jim nezdála jaksi dost přiměřenou k tomu honosnému označení.*“ (P2, s. 103–105)

Po zrušení všech zednářských organizací vybídl Frosini svého českého přítele ke spolupráci. Když se Kalista vrátil do Čech, stal se členem nově založené organizace ROMA (Rinascimento opera massima artistica), která „*měla vytvořit jakousi střechu pro svobodné zednáře ve fašistické Itálii Mussoliniově a zprostředkovat skrytou cestou jejich spojení s bratrskými lóžemi zahraničními*“ (P2, s. 360–361). Napsal o ní článek, za který mu Frosini hned poděkoval a významně dodal: „*je to jasné, že by všichni česko-slovenští delegáti měli být pod tvým dohledem a že ty bys tím pádem byl Generální delegát našeho Institutu.*“¹⁹ Četné dopisy společnosti, hlavně z roku 1927,²⁰ zůstaly z Kalistovy strany patrně bez odpovědi, protože mu 6. června 1927 rektor institutu Aldo Zucconi-Galli napsal: „*pořád čekáme na vaše práce. Pracujete pro nás? Budujete vůbec pro nás nějakou delegaci? ROMA má už delegace všude po světě, jenom Československo zatím zůstalo stranou tohoto velkého hnutí.*“²¹ V pozdějších pamětech Kalista podotkl, že „*spolupráce s touto Romou se nakonec rozplynula v jakési mlhovině (zaváněla mi příliš fašismem, od něhož jsem se chtěl z důvodů už naznačených zřetelně distancovat)*“ (P2, s. 361).²²

Kalistův nezájem je lépe pochopitelný v souvislosti s velkým zklamáním, které v něm zanechalo působení v týdeníku Demokratický střed, jenž začal vycházet dne 2. října 1925.²³ Po jistých pochybách o ideologické orientaci týdeníku začal tehdejší mladý asistent historického semináře Karlovy univerzity, žijící už delší dobu „*politicky pod tlakem jistého dogmatismu, jenž nepřipouštěl žádné jiné politické představy a názory, než jaké zastupovalo Rudé právo a vedení komunistické strany*“ (P2, s. 250), spolupracovat s tímto periodikem intenzivněji. Dokonce se mu podařilo zkraje roku 1927 prosadit vznik samostatného generačního časopisu První svazek. Vyšla však všehovšudy tři čísla. Začátek „*společenského působení*“ mladého básníka byl opravdu smělý: Kalista měl ambici vytvořit v současném československém umění „*výraznou protiváhu proti frontě, která se zatím zformovala v našem uměleckém životě pod vedením Karla Teigehe*“ (P2, s. 264). V tomto období mu prý vedení Demokratického středu, zastoupené Františkem Fouskem a Zdeňkem Chytilým, několikrát naznačilo, že by ho chtěli „*zavést do jakéhosi velkého plánu, na který hovory v užším kroužku několikrát narazily, který však byl zřejmě vázán velikým, nesdílitelným tajemstvím*“. Nakonec mu bylo prozrazeno, že by ho rádi uvedli „*do tajné společnosti, jejíž členství by pro mne mohlo v životě mnoho znamenat*“. I když dnes není už možné rekonstruovat pohnutky, které vedly Kalistu ke vstupu do zednářské společnosti, on sám potvrzuje, že se mu výklady o jeho budoucnosti zdály „*velmi přívětivé*“ a že „*tajem-*

nost perspektivy, jež přede mnou [Chytil] otevíral, znamenala pro sedmadvacetiletého, ctižádostivého a vnitřně stále neklidného muže vábení, kterému bylo těžko odolávat“. Během tajné schůzky v ateliéru malíře Alfonse Muchy („O Alfonsu Muchovi jsem od svého přítele profesora Eduarda Frosiniho z Florencie [...] věděl, že je velmistrem české zednářské lóže Národ“) byl jednoduchým obřadem přijat za člena společnosti (P2, s. 264–265). V pamětech, psaných už ve zcela jiné kulturní atmosféře, je celá záležitost značně bagatelizována:

Byl jsem tedy uveden mezi zednáře? [...] A kam vůbec směřuje bratrstvo, jemuž jsem se zavázal rituálním slibem v Muchově ateliéru? Jaké jsou jeho cíle? Čeho a v čem vlastně mám být poslušen? Přede mnou se otevíral jakýsi prostor, ve kterém jsem se naprosto nedovedl orientovat. Jen tolik jsem chápal, že moje přijetí do Muchova bratrstva – ať už zednářského, či polozednářského (napadlo mi také, že se jedná o jakýsi předstupeň k zednářské lóži) – mne dříve či později jaksí uvede v pohyb, že se stanu účastníkem nějakého velkého děje, který se chystá a do něhož patrně v brzké době budu hlouběji zasvěcen. (P2, s. 265)

Jana Čechurová, která se problematice českých svobodných zednářů v poslední době podrobně věnovala, vyslovila ke způsobu Kalistova vzpomínání jistou nedůvěru: „Při vši úctě k významnému historikovi a básníkovi musím konstatovat, že míra jeho autostylizace přesáhla v tomto případě únosnou mez. Považuji za nemožné, aby se někdo zednářem stal, aniž by o tom věděl. [...] Buď byl Kalista tak dekoncentrovaný, že nevěděl, co se s ním děje, nebo si to po letech už nepamatoval anebo zapracovala jeho zjitřená fantazie či snaha stát se permanentně zajímavým středem pozornosti.“²⁴ V souvislosti se zkrachováním pokusu o generační časopis První svazek jeví se ale celá záležitost v poněkud jiném světle: jak lze ještě dobře vycítit z pamětí psaných o tolik let později, zanechal v něm časopisecký neúspěch silný pocit křivdy, který způsobil nejenom značnou ztrátu autority, ale i začátek „vnitřního pádu“, jenž ho později definitivně posunul směrem k ortodoxnímu katolicismu (P2, s. 269). Konec konců sám Kalista v pamětech mluví o svém „rozchodu s Demokratickým středem a jeho zednářským zákulisím“ jako o důležitém momentu svého „procesu náboženského přerodu“ (P2, s. 361).

Poznámky

1] Z. Kalista, *Po proudu života*, I–II. Brno 1996, 1997. (dále P1, P2) **2]** PNP [Památník národního písemnictví], Z. Kalista, Doklady, Bibliografie z ÚČL AVČR, 27. 11. 1962, s. 2. Dosti povrchně je analyzován jeho vztah k Itálii v článku M. Jiroušková, „Italská zkušenost Zdeňka Kalisty“, *Zdeněk Kalista a kulturní historie. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 14.–15. dubna 2000 v lázních Sedmihorkách* [Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 6], Semily 2000, s. 146–151. **3]** PNP, Z. Kalista, Korespondence přijatá, E. Frosini, 19. 1. 1922. **4]** Tamtéž, 20. 12. 1923. **5]** A. K. K. Kudláč, „Zdeněk Kalista a Volná myšlenka. Poznámka k historikově duchovnímu vývoji“, *Zdeněk*

Kalista a kulturní historie, c. d., s. 43–47. **6]** E. Frosini, „Excelsior! Pozdrav italského volného myslitele republiky československé!“, *Volná myšlenka*, 1919 (X), 13, 27. 7. 1919, s. 1. Italský důstojník byl v časopise charakterizován takto: „*Profesor Dr. E. Frosini, jehož pozdrav v překladu př. Z. Kalisty československé V. M. otiskujeme v čele listu, byl v Čechách m. r. jako důstojník italské armády. Dr. Frosini jest profesorem sociologie na univerzitě ve Florencii. Napsal řadu knih a publikací filozofických a sezámil se s naším myšlenkovým vývojem. Byl zejména nadšen A. Komenským, o němž již v roce 1915 napsal několik statí. Př. Kalistou byl upozorněn na reformační problémy české, zejména na Husa a Chelčického. Posledního ovšem studovati nemohl, ježto neovládá dobře ani češtinu, ani němčinu, neboť všechny spisy Chelčického i studie o něm jsou psány v těchto jazycích. Obrátil svůj zřetel k Husovi a bude jej studovati. V Čechách pojal plán paralely Husa a G. Bruna a myšlenkového vzestupu mezi oběma. Politického života své vlasti činně se účastní a je místoprezidentem Alleanze Repubblicana Universale.*“ (tamtéž, s. 7.) **7]** Dějiny italských svobodných zednářů jsou nejlépe popsány v knize A. A. MOLA, *Storia della Massoneria Italiana dalle origini ai nostri giorni*, Milano 1992, s. 278–331. **8]** Pro pochopení rozštěpení italských zednářů jsou velmi užitečné – krom výše citované knihy A. A. Moly (s. 326–331) – studie F. Landolina, „Le frange in Italia“, *Rivista massonica*, 1976 (LXVII), 4, s. 211–218; B. Bisogni, *Sette enigmi di storia massonica*, Foggia 1981², s. 84–103; R. Sestito, *Storia del rito filosofico Italiano e dell'Ordine Antico e Primitivo di Memphis e Mizraim*, I–II, Ancona 2000. **9]** E. Frosini, *Massoneria italiana e tradizione iniziatica*, Bologna 1979², s. 19, 47, 61, 83, 151 (na s. 158–232 jsou publikovány jeho četné polemiky z předešlého desetiletí). **10]** Srov. zajímavé prohlášení o zrušení obřadu publikované v B. Bisogni, *Sette enigmi di storia massonica*, Foggia 1981², s. 94–97. **11]** Frosini publikoval při této příležitosti knížku „*Finiamola!*“. *Per l'igiene morale della Massoneria italiana. Alcuni appunti sul signor Raoul V. Palermi, Commendatore Marziano e Grande ufficiale della Corona d'Italia. Note retrospettive sul gran patriota che "calpesta le vipere vendute a Palazzo Giustiniani". Parole serene ai massoni onesti di "Piazza del Gesù" non correi nel colossale BLUFF di Raoul V. Palermi*, Prato 1922. **12]** Celá záležitost se neobešla bez velkých polemik: A. Reghini ho v článku z roku 1921 označuje za velmi pochybného zednáře, alkoholika a chudáka, kterého ostatní zednáři museli v letech 1913–1916 živit; přetištěno v B. Bisogni, *Sette enigmi di storia massonica*, Foggia 1981², s. 98–102. V Italském Velkém Orientu byl Frosini už v roce 1919 považován za „blázna“ a Velmistř obřadu ho v jednom dopise označil za „obchodníka s voskem na boty“ (A. A. Mola, *Storia...*, s. 481). **13]** Aby se představení jednotlivých obřadů vyhnuli potupnému aktu, zrušili sami své organizace ještě před schválením zákona, A. A. MOLA, *Storia della Massoneria Italiana dalle origini ai nostri giorni*, Milano 1992, s. 485–595. **14]** O vzniku lóže a o problémech jejího uznání na mezinárodní úrovni viz J. Čechurová, *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*, Praha 2002, s. 82–100. **15]** PNP, Z. Kalista, Korespondence přijatá, E. Frosini, 20. 12. 1923. **16]** Tamtéž, 19. 2. 1924. **17]** PNP, Z. Kalista, Rukopisy vlastní, Korespondence Císaře Leopolda I. s H. J. Černínem z Chudenic, /IX/Testament, s. 1. **18]** Druhá italská cesta je rovněž popsána v P2, s. 82–98. **19]** PNP, Z. Kalista, Korespondence přijatá, E. Frosini, 1. 10. 1926. **20]** PNP, Z. Kalista, Korespondence přijatá, ROMA. Istituto nazionale per l'arte della stirpe, 22. 10. 1926, 15. 11. 1926 a četné dopisy z roku 1927. **21]** PNP, Z. Kalista, Korespondence přijatá, ROMA. Istituto nazionale per l'arte della stirpe, 6. 4. 1927. **22]** O Kalistových pochybnostech ohledně určitého „*pravičáctví českého katolicismu*“ a o kritikách fašismu viz P2, s. 378–384. **23]** O činnosti v kruhu Demokratického středu viz P2, s. 243–269. **24]** J. Čechurová, *Čeští svobodní zednáři ve XX. století*, Praha 2002, s. 152–153.